

Hazîre türbe ile Boybeyi sokağı arasındaki kesimde uzanmaktadır. Türbenin kuzeyinde de tek tük kabirler mevcuttur. Hazîredeki mezarlar arasında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın eşi Şeminur Hanım ile gelini Vıcdan Hanım'ın açık türbe karakterindeki mezarları dikkati çeker. Eklektik zevki yansıtan dökümden mâmul bir şebeke ile kuşatılmış olan her iki mezarda, beyaz mermerden çok ince bir işçilikle yontulmuş olan lahitler ve şâhideler devirlerinin karmaşık üslubunu en iyi şekilde gözler önüne sermektedir. Girlandlar, "S" ve "C" kıvrımları, çeşitli türde rozetler, kabartma güller, beyzî ve dairevî madalyonlar, kıvrık dallar, yivli pilasterler ve diğer süsleme unsurları barok, ampir ve rokoko üslûplarının ilginç bir karışımını sergilemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, II, 220-222; a.m.f., *Mecmûa-i Tevârîh*, s. 229; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 14; Bandırmalizâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 12; *Mecmûa-i Cevâmi'*, II, 70-71, nr. 121, 301; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, s. 131-133; 1329 *Sene-i İstanbul Beldesi İhsâiyat Mecmuası*, İstanbul 1330, s. 21; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayyî), s. 28; Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, I, 67, 151-152, 340-350; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1965, II, 24; Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1982, s. 241-242, 275-277; Mustafa Özdamar, *Dersaadet Dergâhları*, İstanbul 1994, s. 259; Atilla Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hankâhlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", *VD*, XIII (1981), s. 589; Hatice Aynur, "Saliha Sultan'ın Dügün Töreni ve Şenlikleri", *TT*, sy. 61 (1989), s. 35, nr. 64.

M. BAHÂ TANMAN

FENÂRÎ, Alâeddin

(ö. 903/1497 [?])

Osmanlı âlimi, kazasker.

Bursa'da doğdu. Asıl adı Alâeddin Ali olup babasının adı Yûsuf Bâlî'dir. İlk Osmanlı şeyhülislâmı Molla Fenârî'nin torunudur. Küçük yaşta Herat, Semerkant ve Buhara'ya giderek tanınmış hocalardan ders gördü ve bir müddet müderrislik yaptı. Fâtih Sultan Mehmed'in hükümdarlığının ilk yıllarında Bursa'ya döndü. Devrin önde gelen simalarından Molla Gûrânî'nin tavsiyesi üzerine önce Bursa Manastır, daha sonra Gazi Murad Han Medresesi müderrisliğine getirildi. Müderrislikteki başarısı üzerine Bursa kadılığına tayin edildi (872/1467). Beş yıl bu görevde kaldıktan sonra kazasker oldu ve 881'de (1476-77) bu görevden ayrıldı. II. Bayezid zamanında Rumeli ka-

zaskerliğine getirildi (894/1489), ardından da Anadolu kazaskeri oldu. Daha sonra bu görevinden ayrılarak tasavvufa yöneldi. Zeyniyye tarikatına giren ve Şeyh Hacı Halife'ye intisap eden Fenârî'nin vefat tarihi kesin olarak belli değildir. Taşköprizâde onun 903 (1497) yılı civarında öldüğünü yazar.

Devrinde fıkıh ve fıkıh usulünden başka kelâm, belâgat ve matematik alanlarındaki bilgisiyle de dikkati çeken Alâeddin Fenârî kadılık görevinin yanı sıra ders de okuturdu. İran kültür muhitinde yetişmiş olması sebebiyle çok sayıda Farsça şiir bilir, kendisi de Gammî mahlasıyla şiir yazardı. Kitap telif etmekten çok talebe okutmayı tercih eden Fenârî'nin kaynaklarda Arap gramerine dair *el-Kâfiye* ile matematiğe dair *et-Tecnîs* adlı esere şerh yazdığı kaydedilmektedir. Onun Bursa kadılığı ve kazaskerlikleri sırasında tasdik ettiği bazı vakfiyeler günümüze ulaşmıştır. Bunlar 874 (1470) tarihli Emîr Sultan vakfisi, 878 (1473) tarihli Mahmud Paşa vakfisi, 889 (1484) tarihli Molla Gûrânî vakfisi, 891 (1486) tarihli Saka Şems vakfisi olup her birinde Mevlânâ Ali b. Yûsuf el-Fenârî imzası yer almaktadır. Bu vakfiyelerin ilkinde Bursa kadısı, ikincisinde henüz Anadolu ve Rumeli olarak ikiye ayrılmadığı için kazasker olarak zikredilmiş, üçüncü ve dördüncü vakfiyelerde ise herhangi bir sıfatla anılmamıştır. Onun Fenârî Alisi olarak da tanındığına dair bazı kaynaklarda (Hoca Sâdeddin, II, 515) yer alan bilgiler doğru değildir (Repp, s. 22-25). Cizye muhasebesiyle ilgili 895 (1490) tarihli bir hüccette adına rastlanan Rumeli Kazaskeri Alâeddin'in de Alâeddin Fenârî olduğu tahmin edilebilir.

Oğullarından Muhyiddin Mehmed Şah Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiş, Muhyiddin Çelebi ise şeyhülislâm olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 42, 103; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îk*, s. 181-185, 210-211, 241-242; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 199-204; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârîh*, II, 515; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 278-279; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 18-19; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 139-140; *Sicill-i Osmani*, III, 487-488; *Osmanlı Müellifleri*, I, 354-355; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VII, 264; Ziriklî, *el-A'âm* (Fethullah), V, 34; R. C. Repp, *The Müfti of Istanbul*, Oxford 1986, s. 21-25, 172, 263-265; Ömer L. Barkan, "894 Yılı Cizyesinin Tahsilâtına Âit Muhasebe Bilâncoları", *TTK Belgeler*, I/1 (1964), s. 55; Kâmûsü'l-a'lâm, V, 3437; J. R. Walsh, "Fenârîzâde", *EI*² (İng.), II, 879.

HAMDİ DÖNDÜREN

FENÂRÎ, Hasan Çelebi

(bk. HASAN ÇELEBİ, Fenârî).

FENÂRÎ, Molla

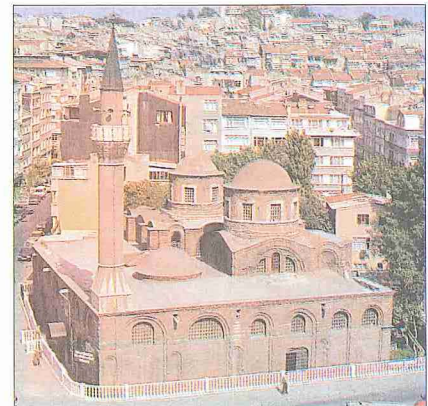
(bk. MOLLA FENÂRÎ).

FENÂRÎ İSÂ CAMİİ

İstanbul'da
XV. yüzyıl sonlarında
camiye çevrilen eski bir
Bizans kilisesi.

Fatih ile Çapa semtleri arasındaki Yenibahçe vadisinde Vatan caddesi kenarında bulunmaktadır. Geç Roma çağına ait bir mezarlık arazisi üzerinde, İmparator VI. Leon döneminde donanma kumandanı Konstantinos Lips tarafından kurulan manastırın kilisesi olarak inşa edilmiştir. Manastır Moni tu Libos olarak adlandırılmış ve imparatorun da katıldığı açılış töreni 907 Haziranında yapılmıştır. XIX. yüzyılda İstanbul'un Bizans dönemi eski eserleri üzerinde çalışma yapanlar, bu manastırın Fâtih Camii yerinde olan On iki Havâri (Hagioi Apostoloi) Kilisesi'ne yakın olduğunu göz önünde tutarak, Fâtih Külliyesi'nin dârüşşifâsının sonraları Demirciler Mescidi olarak adlandırılan mescidinin Libos (Lips) Manastır kiliselerinin kalıntısı olduğunu sanmışlardır. Türk araştırmacıları tarafından da benimsenen bu görüşün doğru olmadığı ve Libos Manastır ile kilisesinin Fenârî İsâ Camii ile aynı yapı olduğu anlaşılmıştır. Kilise Hz. Meryem'e (Theotokos) sunulmuştu. Binanın dışın-

Fenârî İsâ Camii - Fatih / İstanbul

FENÂRÎ İSÂ CAMİİ

daki bir silme üzerinde bulunan kitâbe-
de bu dinî yapının “lekesiz” Meryem’e
(panakrantos) ithaf edildiği okunduğun-
dan bu defa yine yanlış teşhis yapılarak
bazı Bizans kaynaklarında adı geçen Pa-
nakrantos kilise ve manastırının burası
olduğu sanılmış, fakat bu kelimenin sa-
dece sıfat olarak kullanıldığı ve gerçek
Panakrantos Kilisesi’nin Ahırkapı çevre-
sinde bulunduğu ispatlanmıştır. Sonuç
olarak Libos Manastırı Kilisesi’nin Fenâ-
rî İsâ Camii’ne çevrildiği kesinlik kazan-
mıştır.

Manastırın uzun tarihî geçmişi hak-
kında bilgi yoktur. Bu dönemde kilise,
bugün görülen binanın kuzeyinde bulu-
nan kısmından ibaretti. IV. Haçlı Sefe-
ri’ne katılan Latinler’in İstanbul’u işgal
etmelerinin arkasından şehrin VIII. Mik-
hail Palaiologos tarafından geri alınıp
Bizans İmparatorluğu ihya edildiğinde
manastırın yeniden önem kazandığı gö-
rülür. VIII. Mikhail’in ölümünden (1282)
sonra eşi İmparatoriçe Theodora, önce-
ki kilisenin güney tarafına bitişik olarak
Ioannes Prodromos’un adına ikinci bir
kilise yaptırarak manastırı da ihya et-
tirmiştir. Kilise Palaiologos sülâlesinin
mezarları için tasarlanmıştı. İmparato-
riçenin annesiyle 1295’te ölen kızı Evdo-
kia’dan başka 4 Mart 1303’te bizzat
Theodora, arkasından oğlu Konstantinos
5 Mayıs 1306’da buraya gömülmüşler,
III. Andronikos’un 16 Ağustos 1324’te
ölen eşi Irene ve İmparator II. Androni-
kos da 13 Şubat 1332’de Libos Manas-
tırı Kilisesi’ne defnedilmişlerdir. 1417
yazında ise VIII. Ioannes Palaiologos’un
eşi Rus asıllı Anna da buraya gömülmüş-
tür. Kilisenin batı ve güney tarafını “L”
biçiminde saran bir ek bina XIV. yüzyıl-
da inşa edilmiş, böylece bina bir defa
daha büyütülmüştür. Son Bizans döne-

minde şehrin önemli dinî merkezlerin-
den olan manastır, Hz. Meryem’in doğ-
um günü yortusunda bütün saray er-
kânının toplandığı bir mâbed olmuştur.
İmparatoriçe Theodora’nın manastır idar-
esi için bir çeşit vakfiye olarak hazırlat-
tığı yönetmelik (typikon) eksik halde
olmakla beraber günümüze kadar gel-
miştir. Bu belgeden, rahibelerin yaşa-
dıkları manastırın kadrosu hakkında et-
raflı bilgi edinilmektedir. Makedonya, Si-
livri, İzmir, İzmit ve Üsküdar dolayların-
da arazileri bulunan manastırda bir de
on beş yataklı küçük bir hastahane var-
dı. Libos Manastırı ve Kilisesi şehrin fet-
hine kadar kullanılmıştır.

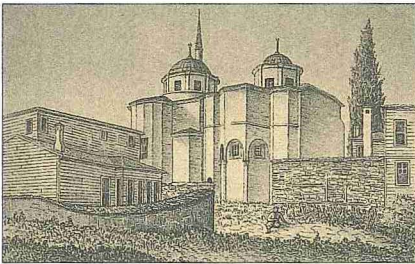
Hristiyanların bu dinî tesisi ne zaman
boşalttıkları kesin olarak belli değilse
de II. Bayezid döneminde şehirdeki ter-
kedilmiş Bizans kiliselerinin “şenlendi-
rilmesi” sırasında burasının Fenârizâde-
ler’den Kazasker Alâeddin Ali Efendi ta-
rafından XV. yüzyıl sonlarında mescide
çevrildiği bilinmektedir. Bu sırada ma-
nastır da zâviyeye dönüştürülmüştür.
Ramazan 927 (Ağustos 1521) tarihli vak-
fiyesinde yıllık gelirinin 30.000 akçe ol-
duğu gösterilir. Bu kayıtta ayrıca ma-
nastır odalarının bir kısmının harap du-
rumda olduğu da belirtilmiştir. Evvelce,
caminin bulunduğu Yenibahçe vadisin-
deki bu yer Halıcılar Köşkü olarak tanı-
nıyordu ve buradan eskiden Lykos, Türk
döneminde ise Bayrampaşa deresi de-
nilen akarsu geçiyordu. İstanbul’un beş-
te birini yok eden 1633 yangınında mes-
cid yanmış ve herhalde mimari bakımdan
da zarar görmüş olmalı ki burası Sadrazam
Bayram Paşa tarafından felâketi takip eden
yıllarda önemli ölçüde tamir ettirilip minber
de koydurularak camiye çevrilmiştir. Manastır
hücrelerinden kalanlarla caminin bir kanadı ise
XVII. yüzyıl sonlarında tekke olmuştur.
Hadikatü’l-cevâmi’den öğrenildiğine
göre, mescidin imamı olan Şeyh İsâ el-
Mahvî manastır hücrelerini Halvetî Zâ-
viyesi yapmıştı. Dolayısıyla mâbedin adı
da Fenârî İsâ şeklini almıştır. Şeyh İsâ
Efendi seksen yaşlarında hacca gider-
ken Şam’da 1127’de (1715) vefat etti-
ğine göre zâviyenin Halvetî Tekkesi’ne
dönüştürülmesi XVII. yüzyılın sonların-
da olmuştur. 1196 Ramazanında (Ağus-
tos 1782) Cibali’den başlayarak Marma-
ra kıyısına kadar uzanan yangında yakı-
nındaki Yeniçeri Kışlası (Yeni Odalar) yan-
dığına göre Fenârî İsâ Camii’nin de kur-
tulmuş olabileceğine ihtimal verilemez.

Hadikatü’l-cevâmi’in bir yazma nüs-
hasına eklenen nottan, uzun süre harap
kalan mescidin 1247’de (1831-32) Mihrî-
rişah Vâlide Sultan Vakfı mülhakatından
olduğu için padişah iradesiyle tamir ve
ihya edildiği öğrenilmektedir.

İyi ve bakımlı durumda I. Dünya Sa-
vaşı yıllarına kadar gelen Fenârî İsâ Ca-
mii 1918’deki büyük Fatih yangınında
bir defa daha yanmış, memleketin için-
de bulunduğu sıkıntılı yıllarda tamir edi-
lemediğinden kırk yıl harabe halinde kal-
mıştır. Bu yıllarda içinde çok çirkin şey-
ler yapılmış, bir ara atların kaçak ola-
rak kesildiği mezbaha olmuş, sonunda
teneke evlerden oluşan küçük bir ma-
halle caminin içine yerleşmiştir. Nihayet
1960’ta yapılan ciddi bir restorasyon so-
nunda Fenârî İsâ Camii ihya edilerek tek-
rar ibadete açılmıştır. Fakat bu arada,
1636’da yapılan, motifleri üç renkli mala-
kârî süslemelere sahip mihraptan kalan
parçalar bütünüyle yok edilmiştir. 1942’-
de yıktırılan tuğla minaresi de 1970’li yıl-
larda yeniden yaptırılmıştır.

Fenârî İsâ Camii, ayrı dönemlere ait
birbirine bitişik üç bölümden oluşur. En
kuzeydeki en eski yapı, bir holü (narteks)
takip eden esas mekânı dört sütunlu
“kapalı Yunan haçı” biçimindedir. 1633
yangınından sonra yapılan tamirde bu
sütunlar herhalde çatladığından kaldırılıp
binanın üst yapısını destekleyen kesme
taştan ana eksene paralel iki büyük
kemer inşa edilmiştir. 1918 yangınının
ardından bu sütunların kaideleri mey-
dana çıkmıştır. Dışarı taşkın esas apsi-
sin iki yanında, yonca yaprağı biçiminde
küçük mekânlar halinde bir çift “pastor-
forion” hücresi bulunur. Evvelce holün
güney tarafında olan ahşap bir merdi-
venden kubbenin dışına çıkılıyordu. Bu-

Fenârî İsâ Camii’nin XIX. yüzyıl içinde Galanakis tarafından
yapılan bir gravürü (Paspatis, s. 322)

Fenârî İsâ Camii’nin 1925 yılındaki harap halini gösteren
bir fotoğraf (Mathews, s. 326)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Kadılık mesleğine geçerek 925'te (1519) Edirne, 926'da (1520) İstanbul kadılığına getirildi. 929'da (1523) Ana-

[illegible]

belli edecek bir ize de rastlanmamıştır. Halkın Molla Fenârî veya Kilise Camii olarak adlandırdığı Fenârî İsâ Camii'nin, Türk dönemine ait minberini, yazılarını ve gerçekten çok değerli olan malakârî mihrabını kaybetmiş olmakla beraber yeniden ibadete açılmış olması sevindirici bir durumdur.

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 220, nr. 1289; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 157; a.mlf., a.e.: *Camilerimiz Anskilopedisi* (haz. İhsan Erzi), İstanbul 1987, I, 215-216; [Patrik Konstantios], *Constantiniade ou Description de Constantinople ancienne et moderne* (trc. M. R.), İstanbul 1856, s. 106-107; A. G. Paspatis, *Byzantinai Meletai*, İstanbul 1877, s. 322-325; Pulgher, *Eglises byzantines de Constantinople*, Vienne 1878, s. 26; Mordtmann, *Esquisse topographique de Constantinople*, Lille 1894, s. 71-72; J. P. Richter, *Quellen der byzantinischen Kunstgeschichte*, Wien 1897, s. 229; C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1909, s. 34; A. van Milingen, *Byzantine Churches of Constantinople*, London 1912, s. 122-137; J. Ebersolt — A. Thiers, *Les églises de Constantinople*, Paris 1913, s. 211-223; H. Delehay, *Deux typica byzantins de l'époque des Paléologues*, Bruxelles 1921, s. 106-136; J. Ebersolt, *Monuments d'architecture byzantine*, Paris 1934, s. 166-167; A. M. Schneider, *Byzanz, Vorarbeiten zur Topographie und Archäologie der Stadt*, Berlin 1936, s. 61-62; Grabar, *Sculptures*, s. 100-122; Semavi Eyice, *İstanbul, Petit guide à travers les monuments byzantins et turcs*, İstanbul 1955, s. 80-81, nr. 116; a.mlf., *Son Devoir Bizans Mimarisi*, İstanbul 1980, s. 15-21, 67-69; a.mlf., "Les églises byzantines d'İstanbul", *Corsi sull' cultura bizantine e ravennati*, XII, Ravenna 1965, s. 269-272, 306-308; a.mlf., "Über die byzantinischen Krankenhäuser", *Historia Hospitalium-Zeitschrift der Deutschen Gesellschaft für Krankenhaus-Geschichte*, XV, Düsseldorf 1983-84, s. 148-151 (Türkçeşi, "Bizans Hastanelerine Dair", *Tag*, I, İstanbul 1986, s. 5-15); R. Janin, *Eglises et monastères*, Paris 1955, s. 307-310; T. F. Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul*, Pennsylvania 1976, s. 322-345; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls*, Tübingen 1977, s. 126-131; Fâtih Câmîleri ve Diğer Tarihî Eserleri (haz. Fâtih Müftülüğü), İstanbul 1991, s. 172-173; N. Brunov, "Ein Denkmal der Hofbaukunst von Konstantinopel", *Belvedere*, LI-LII, Wien 1926, s. 217-236; a.mlf., "L'église à croix inscrite a cinq nefes dans l'architecture byzantine: la Fénari-Issa", *Echos d'Orient*, XXVI, Paris 1927, s. 257-286; a.mlf. — M. Alpatov, "Rapports sur un voyage à Constantinople-Architecture byzantine", *Revue des Etudes Grecques*, XXXIX, Paris 1926, s. 1-30; M. Schede, "Archäologische Funde - Konstantinopel", *Archäologischer Anzeiger*, Berlin 1929, s. 325-368; Th. Macridy v.d.gr., "The Monastery of Lips, Fenari Isa Camii at Istanbul", *Dumbarton Oaks Papers*, XVIII, Washington 1964, s. 253-315.

Her iki binayı batı ve güneyden “L” biçiminde saran ve XIV. yüzyıl içinde eklenen koridorlar (parekklesion) mimarı bakımdan fazla bir özelliğe sahip değildir. İki binanın döşemeleri altına yerleştirilen lahitler gibi bunun da bir kısmında mezarlar vardı. Toplam sayıları yirmi iki olan bu mermer lahitler binanın sahipsiz kaldığı 1930-1960 yılları arasında parçalanmıştır. Bir söylentiye göre binanın altında bir de mahzen bulunmaktadır.

Eski fotoğraflardan anlaşıldığına göre caminin etrafında bir avlu duvarı olmadığı gibi bir şadırvanı da yoktu. Etrafında eskiden bir hazîre bulunduğunu